

УДК 355.088: 271.4(477)-727.3:94(100)"1939/1945"

Софія ПРЕДКА

*Львівський національний університет імені Івана Франка***ДУШПАСТИРІ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: СТРАТЕГІЇ ТА ПРИКЛАДИ ПОДОЛАННЯ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ**

Із початком Другої світової війни (1939-1945 рр.) перед Греко-Католицькою Церквою виникла необхідність активно реагувати на процес створення українських збройних формувань, забезпечуючи духовну опіку та підтримку. Капелани УГКЦ переймали на себе не лише свої безпосередні функції як церковні діячі, а й долучалися до роботи у сфері медичного забезпечення, вирішення військових і громадсько-політичних питань, опікувалися не лише військовими, а й цивільним населенням. Перебуваючи пліч-о-пліч із бійцями, польові духівники були безпосередніми свідками реалій війни і як ніхто інші розуміли, із якими щоденними труднощами їм доводилося зустрічатися. Набутий капеланами досвід ставав основою для розробки концепції того, якою повинна бути духовна опіка. Моделі поведінки, що виникали в результаті спостережень та спілкування з бійцями, визначалися як капелан-представник церкви та капелан-духовний батько. Зазвичай, такі стратегії у поведінці перепліталися і творили єдину основу діяльності польових духівників.

Ключові слова: *Греко-Католицька Церква, Друга світова війна, українські капелани.*

Друга світова війна як одне із найбільш трагічних та драматичних явищ в історії ХХ століття стала випробуванням на міцність не лише для держави, що перетворилася на арену бойових дій, а й для звичайних людей, які зустріли війну на порозі власного дому. Травматичний досвід, який став наслідком побаченого та пережитого, не зникав із проголошенням миру та припиненням вогню, залишаючись гострим болем у пам'яті кожного, кого торкнулися ці страшні події минулого. Битви, котрі здавалися давно завершеними, перетворювалися у холодні спогади, що жевріли у серцях очевидців до останніх днів.

Процес адаптації у війні був надзвичайно складним, вимагав швидкої реакції, фізичної та моральної витримки, внутрішньої стійкої мотивації та віри у власні сили. Для неспідготовленої людини усі ці нововиявлені фактори щоденного життя ставали межею, яка розділяла його на «до» і «після». Війна небувало швидко відкривала кожну людину, її сутність та ідеали. Замаскована правилами суспільної моралі та побутом поведінка проявлялася із першими труднощами, долати які доводилося максимально стрімко, адже найменша похибка тут ставала ціною життя. Індивідуальний вимір отриманих травм був різним за своїми масштабами та наслідками і часто

змінював усталений роками життєвий простір, який трансформувався, зміщуючи акценти з матеріального на духовне.

Не останню роль у цьому процесі відіграла церковна опіка, адже греко-католицькі священники були постійними супутниками військових. Ключове завдання, яке ставили перед собою капелани, полягало у тому, аби перебувати справді близько із кожним бійцем. Інколи одна розмова із священником у потрібний момент творила міцний зв'язок, непідвладний відстаням та обставинами. Відчуття батьківської опіки і підтримки формувало атмосферу впевненості у перемозі та додавало віри у власні сили.

Вивченням діяльності польових духівників в часи Другої світової війни займалося багато українських дослідників, зокрема В. Марчук [12], Д. Забзалюк [6, 7], В. Пащенко [14], О. Лисенко [10], Р. Лещишин [9], І. Пилипів [15], Р. Делятинський [3], В. Тарабан [16], В. Добричев [5]. Вони розглядали особливості формування та діяльності капеланів упродовж Другої світової війни, приділяли окрему увагу найбільш знаним релігійним діячам цього часу. Однак, поза їх увагою залишалось вивчення фронткових священників не лише як представників Церкви, а й як звичайних людей, які отримувати особливий досвід, перебуваючи на лінії фронту.

У працях Данила Забзалюка [6, 7], який найбільш повно займався дослідженням цієї проблематики, наголошується, що загалом функціонування інституту капеланства було складним через особливості ведення війни, зокрема й партизанської, коли забезпечувати духовні потреб вояків було важко. Зважаючи на це, зтягувався процес створення умов для постійного перебування капеланів на війні, адже існував занадто високий ризик небезпеки для священників. У статті здійснено спробу дослідити, яким способом вибудовувалася стратегія діяльності капеланів на війні та як реалізовувалися їх моделі поведінки в конкретних життєвих ситуаціях.

Потреба у духовній опіці являла собою реакцію суспільства, яка з'являлася і зникала дуже стрімко. Звернення до Церкви у більшості випадків було пов'язане із певними кризовими явищами, подолати наслідки яких самотужки було непросто. Релігія виступила на шлях тамування «духовного голоду», відчуваючи наростання зовнішніх впливів у вигляді ідеологічного засилля. Людина знаходилася на роздоріжжі пошуку тої істини, яка б імпонувала саме їй, а Церква, опираючись на провідних релігійних діячів цього часу, пропонувала свою візію тлумачення навколишніх реалій. Для капеланів як представників Церкви у місцях найбільшого неспокою, важливим було стати носіями життєвих істин, доступно їх трактувати, не втрачаючи цінності при спрощенні змісту. Митрополит Андрей Шептицький у своїх настановах душпастирям зазначав: «Ваше призначення дуже важке і відповідальне, маєте дбати про душі ідейних людей і хоронити їх перед впливом агностиків» [12, с. 45].

Незважаючи на декларування високих моральних ідеалів, ставлення не лише до капеланів, а й до священників загалом, було різним. Пожвавлення релігійного життя сприяло підвищенню уваги до персони окремого пароха,

через якого сприймали Церкву як інституцію. Поставало питання матеріального забезпечення священика та його родини, яке у більшості випадків було досить значним. Один із відомих окресленого часу, о. Степан Венгринович (1897 - 1954 рр.), зазначав, що образ пароха для людини невіруючої означав «мракобіса, і обов'язково товстого грошолоба, що без заплати ні кроку» [3, с. 152].

Сприйняття духівника як дійсного представника між бійцями та Церквою було притаманне для осіб з чітко усвідомленим значенням релігії та віри у їх житті. На фронті це проявлялося у трактуванні капелана як «лікаря душі, посередником, між нами, що тут живемо, а тим, що там. теж живучим» [3, с. 153]. Образ капелана часто асоціювався із відчуттям дому, батьківської та родинної підтримки. Вояк УПА із сотні «Громенка» Омелян Цилюпа, відомий під псевдонімом «Грушка», писав, що «відсутність священика в декого викликала таке враження, ніби з його відходом віддаляється і Божа опіка» [18, с. 24]. Найперше у них цінували звичайні людські риси, а вже потім сприймали як представників Церкви [5, с. 11]. Вояк УПА О. Цилюпа відзначав, що однією із найцінніших рис капеланів в умовах щоденного життя було поєднання батьківської опіки, патріотичного виховання та релігійного вчення. Він писав, що «о. Кадила дуже любило військо, до всіх він ставився з розумінням, вміло сполучуючи християнські основи віри з патріотичними і вояцькими законами. Був дуже рухливий, дружний у поведінці, охоче з кожним розмовляв. Можна було б сказати, був веселої вдачі чоловік, хоча й помічалось, що це священик глибоко віруючий» [17, с. 20]. Своєю присутністю капелани могли донести та роз'яснити багато речей, пов'язаних із церковним та щоденним життям. Однак, їх найбільша роль як людей, до чиєї думки прислухалися, полягала у тому, аби пояснити суть боротьби не лише з точки зору політичного трактування війни, а й як священної необхідності відстоювати свої національні інтереси [8, с. 40].

Духовними синами [12, с. 8] називав о. Ісидор Нагаєвський українських дивізійників, зазначаючи, що духівник завжди виступав живим свідком їх релігійних, національних та моральних ідеалів, за які вони щохвилини були готові віддати своє життя [12, с. 10]. Головний капелан УГА о. В. Лаба давав ключову настанову для майбутніх польових духівників: «Будьте лагідні, як голуби, а хитрі, як змії. Це моя перша інструкція, а решту дасть вам пастирське благо розуміє» [12, с. 54]. Полеміка проповідей капеланів суттєво відрізнялася від тих, які доводилося виголошувати раніше. Силою слова вони творили відчуття захищеності та підтримки для військових, адже щоденно перебували з ними і цілком розуміли, яким є щоденне життя на фронті та наскільки легко його там втратити.

Булавний УПА Юрій Борець, більш відомий під псевдонімом «Чумак», у своїх мемуарах писав, що «таку проповідь, як капелан В. Шевчук (Кадило), міг виголосити лише священик-патріот. Лише той, хто поховав десятки своїх друзів, полеглих у бою за свій нарід і державу. Лише той, хто за останні роки втратив десятки своїх друзів-священиків від ворожих куль» [1, с. 211]. Автор

зазначав, що о. В. Шевчук по-справжньому розумів почуття військових, адже «на собі переживав всю епопею повстанського лісу і не знав небезпек важких буднів УПА» [2, с. 217].

Одним із найбільш гострих та складних завдань для капеланів ставала зустріч зі смертю. Особисті переживання стосовно втрати когось із близьких людей переповнювали самих священиків і в той же час вони були змушені шукати слова підтримки для інших. Пояснити бійцям, чому ці смерті стали дійсністю та хто за них буде відповідати, ставало особливо важко. З іншого боку, капелани зустрічалися із проблемою самоусвідомлення військовими їх безпосередніх завдань на війні, адже тільки один крок відділяв людину від усвідомлення себе борцем за власні ідеї та переконання до холоднокривого вбивці. Капеланам доводилося шукати правильні слова та інтерпретації навколишньої дійсності, які б творили максимально сприятливу в умовах воєнних дій атмосферу. За спогадами вояків УПА, духівник о. В. Шевчук «повчав грішника про Божу ласку і прощення гріхів, пояснював різницю в значенні Божої заповіді «Не убий» з кримінальним вбивством і konieczністю виконання військових обов'язків на службі Батьківщині» [17, с. 21].

Перебороти власний страх і знайти у собі сили допомогти людині гідно прийняти смерть ставало ще одним випробуванням для греко-католицьких польових духівників. У більшості випадків саме капелани готували до страти засуджених бійців, перебували з ними в останні години життя і намагалися пояснити навколишню дійсність з точки зору церковного вчення. Пригадуючи розстріл стрільця УПА Бурлаки у таборі Нойенгамме [13], о. І. Нагаєвський згадував, що пробув із засудженим усю ніч перед смертю. Цей час видався дуже складним для обох, «вояка огортав жаль за своїм життям», а капелан «сів біля нього, підніс його гарну голову і притиснув її до своїх грудей та поцілував його в чоло» [12, с. 67]. Згодом, коли після цих подій минуло багато років, духівник писав, що «жоден випадок смерті не справив на мене такого тяжкого враження як смерть Бурлака. Я фізично відчував, що у моєму серці щось обірвалося, наче якась невидима струна і це враження залишилось у мене на довгі роки, бо й досі товчється моє серце, коли, замкнувши очі, бачу у своїй уяві мертве тіло молоденького друга» [12, с. 68]. «Після того трагічного випадку я кілька днів не міг з ніким говорити, ані заснути, ані їсти» [12, с. 69].

Служіння в умовах війни ставало викликом для капеланів, перевіркою їх душевних сил та моральної стійкості. Отриманий досвід перебування у життєво небезпечних ситуаціях, зустріч із смертю та виконання своїх обов'язків як представників релігійної сфери в атмосфері постійної загрози ставало новим етапом у житті людей та в історії Церкви загалом.

Зброєю польових духівників була молитва і вмiла риторика, у якій дуже гармонійно перепліталися два світи - війна і віра. Відсутність священика у військовому товаристві створювала відчуття втрати Божої опіки, капелана сприймали як проміжну ланку між буденністю та небесною святістю. Довіра, яка надавалася представникам Церкви, вимагала їх

максимальної особистої віддачі, у більшості випадків, ціною власного емоційного та фізичного здоров'я. Поза увагою залишалося те, що майбутні капелани покидали власні сім'ї, парафії, яким віддали роки свого служіння, та йшли на фронт. Вони так само вивчали військову тактику, інколи брали участь у боях, паралельно опікувалися підпільними шпиталями та хоронили загиблих, а їх служіння та моральна підтримка були могутньою силою у боротьбі за досягнення окреслених ідеалів.

Список використаних джерел і літератури

1. Борець Ю. З найкращими (Спогади). - Лондон, 1986. - 384 с.
2. Венгринович О. Добровільно (Спогади). - Мельбурн, 1989. - 208 с.
3. Делятинський Р., Пилипів І. До питання про греко-католицьких капеланів в Українській Повстанській Армії (1942 - 1946 рр.) [Електронний ресурс] // Галичина: Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Вип. 14: До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича / відп. ред. О. В. Марущенко. - 2008. - Режим доступу до ресурсу: http://Library.taeu.edu.ua/images/stories/praci_vukladachiv/Івано-Франківський%20філіал/кгд/пилипів%20і.в/до%20питання%20про%20грекокатолицьких%20капеланів.pdf.
4. Дем'ян Г. Повстанський капелан / Венгринович О. Добровільно (Спогади). - Мельбурн, 1989. - С. 9-16.
5. Добричев В. У тіні святого Юра. - Львів, 1970. - 216 с.
6. Забзалюк Д. Організація церковно-релігійного життя у військових формуваннях Української Повстанської Армії: історико-правовий аналіз [Електронний ресурс] // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. - 2009. - № 2. - Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/2182/50/>.
7. Заблязюк Д. Душпастирська служба українських військових формацій першої половини ХХ ст. - Львів: ЛьвДУВС, 2012. - 188 с.
8. Кривуцький І. Отець Василь Шевчук / Венгринович О. Добровільно (Спогади). - Мельбурн, 1989. - С. 39-42.
9. Лещин Р. Участь Української Греко-Католицької Церкви в національно-визвольному русі середини ХХ ст. // Християнство в Україні на межі третього тисячоліття / Ред. кол.: В. Кононенко та ін. - Івано-Франківськ, 2002. - С. 211-216.
10. Лисенко О. Військово-політична діяльність ОУН та УПА у світлі норм міжнародного гуманітарного права // Український історичний журнал. - 2007. - № 3. - С. 46-66.
11. Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. - Івано-Франківськ: Плай, 2004. - 464 с.
12. Нагаєвський І. Спогади польового духовника. - Торонто, 1985. - 185 с.
13. Нойенгамме - найбільший концентраційний табір у південно-західній Німеччині, за час існування якого в'язнями були понад 100 тисяч осіб.
14. Пашенко В. Греко-католики в Україні від 40-х років ХХ ст. до наших

днів. - Полтава, 2002. - 615 с.

15. Пилипів І. Українська Греко-Католицька Церква в період німецької окупації (1941 - 1944 рр.) // Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. - Івано-Франківськ, 2002. - Ч. 8. - С. 108 - 115.

16. Тарабан В. Про діяльність греко-католицьких священиків у військових підрозділах УГА // Історія релігій в Україні: Праці XII Міжнародної наукової конференції (Львів, 20-24 травня 2002 року). - Львів, 2002. - Кн. 1. - С. 423-426.

17. Цилюпа О. Із спогадів про о. Кадила // Венгринович О. Добровільно (Спогади). - Мельбурн, 1989. - С. 20-24.

Sofia PREDKA

PASTORAL COUNSELORS OF UKRAINIAN GREEK-CATHOLIC CHURCH DURING THE SECOND WORLD WAR: STRATEGIES AND EXAMPLES OF OVERCOMING TRAUMATIC EXPERIENCES

With the beginning of the Second World War (1939-1945) it became necessary for the Greek Catholic Church to react actively to the process of Ukrainian armed forces creation, provide spiritual care and support. Chaplains of the UGCC performed not only their direct duties as members of clergy but also joined medical support work, solved military and socio-political issues, took care not only about military but also about civil people. Being side by side with soldiers, field confessors directly witnessed the realities of war and as no one else understood with what daily difficulties they had to face. Chaplains gained experience became the basis for the development of the concept of what should be the spiritual care.

Models of behavior that occurred as a result of observation and communication with the soldiers were defined as chaplain - 1 church representative so as chaplain - spiritual father. Typically, such strategies in behavior intertwined and created a common basis of field confessor's activity.

Key words: *Greek-Catholic Church, Second World War, Ukrainian chaplains.*